

stičnega kompleksa. Če pa v nekaterih specifičnih primerih obstojijo razlogi za historiziranje, jih je nedvomno treba razložiti oziroma opravičiti. Tega pa Zavod za staro Ljubljano doslej ni naredil. Upajmo, da bomo to dočakali, preden bo večina stare Ljubljane obdelana po dosedanjih principih. Menim, da je to dolžnost zavoda pred javnostjo, kakor je dolžnost odločujočih činiteljev, da opravičijo parcialen »izoliran urbanizem«, po katerega težnjah se danes oblikuje novejši del Ljubljane.

Gorazd Makarovič

MNENJA

TAKO IMENOVANA ODTUJENOST ČLOVEKA V RAZLIČNIH CIVILIZACIJAH

TEZE O CIVILIZACIJI (I)

Žarko Vidovič

Do danes so nam znane tele civilizacije:

1. primitivna (civilizacija divjakov),
2. arhaična (civilizacija barbarov),
3. sužnjeposestniška,
4. fevdalna,
5. kapitalistična,
6. socialistična.

Ob tem se vsiljuje tudi pravno-ekonomsko *globalno* pojmovanje civilizacije. Vprašanje je, če nam je globalno pojmovanje zadostno, da pojasnimo resnične zgodovinske procese in da osvetlimo poti svobodnega človekovega delovanja do zdaj in od zdaj.

Kakor ni danes socialistična civilizacija edina, tako tudi nikdar nobena civilizacija ni bila v določenem času. In kadar rečemo: »to je socialistična doba«, potem to pomeni: to je doba, v kateri se je mimo obstoječih civilizacij, ki so nastale že prej, pojavila tudi šesta, socialistična.

Sicer v začetku, ko se je pojavila prva, globalno vzeto *primitivna* civilizacija, nikdar ni obstajala doba, v kateri je vladala in obstajala samo ena civilizacija. Ko so se pojavile druga, tretja, četrta in peta, so se postavljale le znotraj, nad in poleg obstoječih civilizacij in jih često niso uničevale. Toda koeksistenca civilizacije, če je bila kontakt civilizacij, se je spreminjala v podložnost ene drugi ali pa v boj. Hkrati so obstajali različni časi (različno starih civilizacij) v istem prostoru: *časovna* koeksistenca, kar pomeni, da obstoje različno stare civilizacije v *isti civilizaciji*, v isti *deželi* — celo tudi v istem človeku ena poleg druge in ena pod drugo ter prežete medsebojno! Na ta način *zapuščamo* stvarno zgodovinsko opazovanje.

* Priobčujemo prevod študije Žarka Vidoviča *Teze o civilizaciji*, ki je izšla v 3. in 4. letošnji številki hrvaške revije *Kolo* in ki bo nedvomno zanimala tudi naše bravce. — *Ured.*

ZDA in ZSSR se ne razlikujeta po tem, ker bi bila v ZDA izključno kapitalistična, a v ZSSR edino socialistična civilizacija, ampak po tem, ker je v ZDA kapitalistična civilizacija podredila sebi vse prejšnje in *dominira*, a v ZSSR *dominirajo* ustanove socialistične civilizacije nad elementi (ustanovami) vseh prejšnjih civilizacij.

Vsekakor se po teh trditvah postavlja vprašanje: *kaj je civilizacija?*

Še preden bomo odgovorili na to vprašanje, se moramo spomniti na nekaj, kar nas bo še bolj živo spodbudilo, da bomo vprašali, kaj je to civilizacija.

Kolikorkoli je resnična abstrakcija o *človeku* kot pripadniku določenega razreda, je ožja od pojma, v katerega gre stvarni zgodovinski človek, kakor je tudi pojem socializma v ZSSR znatno ožji od tistega, kar dežela ZSSR in človek ZSSR v resnici sta. Kajti ne samo v deželi, ampak tudi v človeku obstoji marsikaj, kar ni zaobseženo z nobenim pojmom ali definicijo, tudi z definicijo socializma ne. Isti primer je tudi pri nas ali v katerikoli deželi sveta in zgodovine.

Ker zgodovinarji ne najdejo v zgodovini (posebno je vprašanje predzgodovine in prazgodovine) niti ene dežele, ki bi bila *popolnoma* dežela enega izmed globalnih tipov civilizacije, se mnogi izogibljejo takšne *sintetične zgodovine*, ki bi delila preteklost na epohe omenjenih civilizacij.

Zares je težko — in nemogoče — prikazati zgodovino mezopotamskega civilizacijskega kroga, potem Egipta, Grčije in Rima, če bi jo dojeli šele kot zgodovino sužnjeposestništva in celo kot zgodovino specifičnega mezopotamskega, egipčanskega, grškega ali rimskega sužnjeposestništva. Marsikaj bi nam ostalo nejasno v vsaki od teh civilizacij.

Podobno je s fevdalizmom. Kljub morebitnemu opisu specifičnosti poznorimskega, bizantinskega, islamskega, kitajskega, indijskega ali zahodnoevropskega fevdalizma, celo specifičnosti ruskega, pruskega, nemškega, španskega, italijanskega, angleškega ali našega fevdalizma — bi nam ostala vsaka od teh civilizacij popolnoma nejasna, še posebno, če bi vse specifične fevdalizme speljali kot zgodovinske ekonomsko-pravne kategorije na skupni pojem fevdalizem. Tako bi mogli napisati študijo o fevdalizmu, navesti vse dežele, ki ilustrirajo ta pojem, toda to ne bi bila resnična zgodovina navedenih dežel. In to zaradi več razlogov: prvič, ekonomsko-pravna struktura ni zadostna, da dá popolno sliko zgodovine določene dežele, drugič, ekonomsko-pravna struktura (fevdalna) kaže velike specifične razločke med fevdalnimi deželami; tretjič, fevdalizem pravzaprav ni samo ekonomsko-administrativno-pravna kategorija. Podobno velja za specifičnosti vsakega od posameznih nacionalnih kapitalizmov, pa tudi za vsako od epoh tega kapitalizma, tako da nam samo splošni pojem kapitalizma ni zadosten, da bi dobili sliko konkretne kapitalistične dežele v konkretni epohi.

Prav tako je tudi s socializmom: razločki med posameznimi deželami, v katerih se je pojavila socialistična civilizacija, so tolikšni, da so posamezne dežele često druga druga odrekli ne samo socialistični značaj resničnosti, ampak celo tudi socialistično orientacijo, razvoj k socializmu.

Toda ta nasprotja — med različnimi epohami socializma (npr. leninsko, stalinsko in sodobno sovjetsko) in različnimi socialističnimi deželami — so *znatno manjša* od nasprotij drugih, prejšnjih civilizacij!

Poskusite formulirati definicijo socializma, ki bi zaobjela — in zares zadovoljila — ZSSR, Jugoslavijo in vzhodnoevropske dežele. Kitajsko in Mongolijo; potem socialistična gibanja in dežele, ki pretendirajo na to, da bi bile socialistične. Najdite nekaj skupnega za vse! Zelo težko (dasi mogoče!).

Kaj pomeni to? Da se odrečemo delitvi zgodovine na šest civilizacijskih epoh, od primitivne do socialistične?

Kolikorkoli so bile *pravno-ekonomsko* zgodovinske kategorije (divjaštvo, barbarstvo, sužnjeposestništvo, fevdalizem, kapitalizem, socializem) koristne kot prva orientacija v preučevanju zgodovine katerekoli dežele, nam morejo biti zadostne za doseg končnega cilja našega preučevanja. Kadar raziskujemo življenjepisni pejzaž zgodovine — in želimo opazovati njegove detajle — navadno vtaknemo kompas v žep in lahko še pozabimo nanj, ko smo pred zanimivostmi konkretne dežele v konkretni epohi. Takrat dežele prenehajo biti *nekje* na neki geografsko-historični karti. Žive.

Kulturni zgodovinarji so se lotili zgodovine drugače. Priznajo nemoč deskriptivne faktografske znanosti, ki v zgodovini ničesar ne pojasnjuje, se izgublja v detajlih in giblje brez kompasa. Priznajo trud sistematikov, ki so s pomočjo šestih omenjenih pravno-ekonomskih kategorij vnesli sistem v historiografijo in v historiologijo. (Kaj pomeni to »vnesti sistem«? — Pomeni: velikansko število let speljati na kar najmanjše število epoh, definirati epohe, speljati vsako izmed dežel ali epoh zgodovine pod eno od civilizacijskih epoh, toda osnovno; najti bistvo vsake izmed epoh, potem pa najti splošno smer zgodovinskega gibanja. Orientirati se v kaosu dejstev!)

Toda kulturni zgodovinarji so spoznali pomanjkljivost omenjenih šest kategorij, ne da bi oporekali njihovi točnosti. Ugotovili so, da ima civilizacija več kategorij, kot pa je zgodovinskih pravno-ekonomskih. Vrsta kulturno-zgodovinskih raziskovanj nam vsiljuje obveznost, da posebej pregledamo vsako od teh civilizacij:

1. divjaki iskalci hrane	}	primitivna (magična) civilizacija
2. divjaki lovci		
3. barbari poljedelci	}	arhaična (religiozna in mitična) civilizacija
4. barbari nomadi (plenivci)		
5. barbari osvajavci in ustanovitelji držav		
6. sužnjeposestništvo mezopotamskega kroga civilizacije,		
7. sužnjeposestništvo egipčansko,		
8. orientalska zemljiška posest (indijska, azijska, kitajska, posebno predkolumbovsko-ameriška),		
9. Kreta kot dotlej najčistejša pomorska država,		
10. arhaična Grčija (plemenska),		
11. klasična Grčija (polis),		
12. helenistična Grčija (antična »absolutna monarhija«),		
13. Rim,		
14. Bizanc, Rusija do Petra Velikega,		
15. islamski krog in kompleks (precej heterogenih) civilizacij,		
16. zahodni zgodnji fevdalizem (romanika),		
17. zahodni pozni fevdalizem (gotika),		
18. renesansa in mesta-republike,		
19. absolutizem — barok — prvotna akumulacija — kolonizacija,		
20. pozni absolutizem (rokoko) in ustavna monarhija,		
21. perioda buržoaznih (francoska) in prvih protikolonialnih (ZDA) revolucij,		
22. liberalni kapitalizem,		
23. monopolistični kapitalizem (imperializem).		

24. antiimperialistično gibanje kolonialnih in polkolonialnih narodov: Kitajska, Indija, Južna Amerika,

24. a primitivni in »zaostali« narodi v svetovnem procesu civilizacije,

25. socialistična revolucija in ZSSR,

26. avtarkični (izolacijski) kapitalizem,

27. socializem in njegove civilizacije.

Kako to, da se velikansko število let ne more speljati na manj kot 27 do 30 epoh (a ne na šest) in da v zgodovini ni bilo manj kot trideset civilizacij? Ali nam bo to otežilo raziskovanje zgodovine? Ali nam bo samo pomagalo osvoboditi se šablon?

Kulturni zgodovinarji zastopajo mnenje, da za definicijo civilizacije ni zadostno poznavanje pravno-ekonomskega faktorja določene civilizacije. Kljub pomembnosti pravno-ekonomskega faktorja se je v zgodnji zgodovini pokazalo, da so — celo zelo odločno — delovali tudi drugi faktorji.

Ni se dogodilo le enkrat, da se je višja pravno-ekonomska formacija določene civilizacije umaknila pred naskokom nižje. Nomadi so rušili mezopotamska cesarstva, barbari so rušili Rim, Turki Bizanc, fašizem je nevarno ogrožal ZSSR.

Pravno-ekonomske višje civilizacije so često pokazale slabo bojevitost in odpornost pred nižjimi. Tudi propadle so.

Kulturni zgodovinarji preučujejo tudi druge faktorje, ko raziskujejo vzroke propada ali vzpona posameznih civilizacij:

a) intimno-psihološki faktor posameznikov,

b) t. i. kolektivno psihologijo, t. j. psihozo (bolje povedano navade in šoke!),

c) tradicijo in trdoživost navad kljub njihovi očitni nekoristnosti,

č) religijo in ideologijo,

d) izobraženost in izobrazbo,

e) znanost,

f) vpliv umetnosti.

Ravno vse tisto, kar smo — v strahu, da ne zabredemo v idealizem, da ne priznamo pomena tako imenovane »ideje« ali subjektivnega faktorja — zapostavljali, ker smo mislili, da je vse v objektivnem faktorju, v geografiji, klimi, ekonomiki, pravnih ustanovah in na zakonodajnem torišču.

Ko smo raziskovali omenjene faktorje, smo prišli do sklepa, da moramo pojem civilizacije razčistiti, in sicer tako, da ga iz klasično-sociološkega (bolje povedano: pravno-ekonomskega) pojma spremenimo v antropološkega! Da globlje preučimo tako imenovani subjektivni faktor civilizacije. In tako je za zdaj prišlo samo do povišanja števila globalnih tipov civilizacije. (Pri nevarnosti, da spet izgubimo kompas, prvotno enostavno orientacijo, ki je napravila, da »vemo vse«, ko se naučimo principa!)

Vsekakor se moramo varovati faktografske, deskriptivne pozitivistične zgodovine in težiti k sintezi. Ne samo zato, da bi razumeli, kaj se v resnici dogaja v zgodovini (če nočemo, da bo to »zgodba, ki jo pripoveduje norec«), ampak da bi vedeli, kaj moramo danes napraviti, vsak izmed nas *kot posameznik!*

Moramo torej v težnji k sintezi — definirati civilizacijo! *Civilizacija je enoten kompleks, tj. organizem ustanov (institucij).*

Enoten kompleks (ali organizem) pomeni — da so to ustanove, ki delujejo **samo** pod pogojem medsebojne povezanosti in vzajemnega dopolnjevanja, tj.

ena drugo garantirajo. Npr.: *kazenski zakonik — zakon o preiskovalnem postopku — policija — toživec — sodišče — obramba — sodba — zapor*, to je osem ustanov, ki ne morejo delovati ena brez druge. Lahko dodamo tudi deveto ustanovo: zakonodajavec ali zakonodajno telo. Ali še enajsto: ustava, na osnovi katere se opravljajo volitve, in — dvanajsto — ustavotvorno skupščino. Potem vsi zakoni, ki veljajo za vsako od teh ustanov. Vse te ustanove so povezane v enoten kompleks — organizem; delujejo in žive le v organski povezavi.

Razumljivo, da same ustanove, ki smo jih navedli kot primer, da pokažemo *povezanost* ustanov, še ne tvorijo civilizacije. Kajti ena ali več ali mnogo ustanov so samo *elementi* določene civilizacije. Vsi elementi morejo obstajati v različnih civilizacijah, če se povežejo z različnimi ustanovami. Npr. ustanovo *kazenski zakonik* lahko izda mezopotamski despot v 2. stoletju pred Kristusom, in takrat je kazenski zakonik povezan z ustanovo orientalski despot, ki se naslanja na ustanove vojaštva in plemenskih glavarjev, na ustanovo duhovnikov ipd. Vsekakor v tem primeru kazenski zakonik ni povezan z zakonodajnim telesom kot ustanovo, ki jo voli ljudstvo. Zaradi tega daje povezava kazenskega zakonika z despotom kazenskemu zakoniku povsem drugačen značaj kakor v primeru, ko je ta zakonik povezan v kaki drugi civilizaciji z zakonodajnim telesom, ki ga neposredno tvorijo svobodni državljani Aten, ali z zakonodajnim telesom *predstavnikov*, poslancev, ki jih je izbralo prebivavstvo določene dežele.

Torej je odvisen značaj določene ustanove od samega dejstva in oznake povezanosti. Značaj ustanove, ki jo imenujemo kazenski zakonik, ni odvisen samo od tega, kakšna je vsebina zakonika (tj. kaj v njem piše, kajti to je lahko tudi prazna beseda na papirju), temveč tudi od tega, s katero ustanovo je povezan, na katero ustanovo se naslanja, iz katere ustanove izvira, kakšna ustanova garantira ustanovo kazenskega zakonika.

Zato se s spremembo zvez določene ustanove spremeni tudi značaj te ustanove.

Da bi preučili zveze, ki spreminjajo značaj ustanove, je dovolj, da empirično raziščemo vsako od posameznih ustanov, ki so povezane.

Vsota vseh teh ustanov kot elementov določene civilizacije omogoča definicijo te civilizacije.

Toda bistvo in duh civilizacije oziroma definicija določene civilizacije more biti izražena le s povezavo posameznih ustanov.

Ustanove namreč tvorijo civilizacijo samo takrat, kadar zares funkcionirajo. Latinski jezik kot rimska ustanova obstoji, toda ne več kot živi jezik, tj. povezan z vsemi drugimi ustanovami rimske civilizacije, ampak samo v knjigah in med poznavavci knjig ali v obredih katoliške cerkve. Zato je funkcioniranje določene ustanove isto kakor tudi njena povezava z drugimi ustanovami, ki jo vežejo na pogoje, jo garantirajo, gibljejo.

Ustanove brez povezave z drugimi ustanovami so torej samo elementi neke civilizacije.

Element lahko tudi ostane, ko civilizacija izgine; toda ostane kot fosil ali pa se spremeni.

Element *lahko* preide v drugo civilizacijo, toda zaradi povezanosti z novo ustanovo postane v njej element stare civilizacije element nove civilizacije. Npr. vojaštvo. Obstoji v vseh civilizacijah do danes — z isto disciplino, hierarhijo, zastavo, poveljstvom, stražo, maršem, vojno pripravljenostjo in s podobnimi

drugorazrednimi ustanovami vojaštva — toda vojaštvo spreminja svoj značaj zaradi povezave z novimi ustanovami drugih civilizacij.

Različnim civilizacijam so skupne samo posamezne ustanove. Toda *nove ustanove* dajo *nov značaj* tudi stari ustanovi zaradi nove povezave stare ustanove.

Da bi preučili določeno civilizacijo, je potrebno:

1. naštetih vse ustanove, ki jo tvorijo;
2. opisati vsako od teh ustanov;
3. opisati funkcioniranje vsake od ustanov, toda s tem se
4. vsiljuje sama po sebi povezava ustanov, ki jo moremo odkriti le, če poznamo vse ustanove določene civilizacije.

Pogoj za poznavanje celote, bistva, je vsekakor predhodno priznavanje delov.

O civilizaciji ne moremo sklepati a priori po kaki shemi, kot je npr. Stalinova shema, ko v IV. poglavju *Zgodovine VKP(b)* definira družbene formacije v zgodovini enostavno kot pravno-ekonomske kategorije. To ni znanost.

Prispevek kulturnih zgodovinarjev, čeprav kot empiristov, je prav v tem, da bodo preučili celo vrsto (prej zapostavljenih in nepreiskanih) ustanov, in nam s tem omogočili, da bomo iz opisa posameznih ustanov dobili neke bližnje definicije vsake izmed zgodovinskih situacij.

O neki civilizaciji sklepamo po povezanosti ustanov, a o povezanosti samo po pregledu in vpogledu v funkcioniranje *vseh* ustanov. Velikansko raziskovalno delo! In mnogo težje definiranje civilizacije!

Pravno-ekonomsko gledanje na civilizacijo je ozko zato, ker so za ustanove smatrane edino pravne, ekonomske in pravno-ekonomske ustanove. (V zvezi s tem se tudi na dezalienacijo in odtujenost gleda izključno s stališča teh ustanov!)

Tako se je tudi zgodilo, da so smatrali razdelitev zgodovine na šest in celo na pet formacij kot zadostno za pojasnilo vsega bistvenega v zgodovini.

Spotoma: primer, kaj pomeni povezanost! V tridesetih tipskih civilizacijah, ki jih poznamo danes, zares tudi ni več kot pet—šest *pravno-ekonomskih* tipskih ustanov: dve primitivni (divjaška in barbarska, često vzeti kot ena primitivna), ena sužnjeposestniška, ena fevdalna, ena kapitalistična in ena socialistična!

Če omejimo preučevanje na te *tipske* pravno-ekonomske ustanove — tj. na lastninske odnose ali »odnose v proizvodnji«, a ne upoštevamo tudi odnosov, ki niso neposredno gospodarski — potem jih zares v tridesetih civilizacijah ne bomo našli več kot pet—šest.

Torej povezava z drugimi ustanovami bistveno spreminja tudi značaj pravno-ekonomske ustanove oziroma lastnine. Svetiščna lastnina v Egiptu ne ustvarja bistvene povezave proizvodnje z religijo, ampak z duhovščino! Dvorna lastnina v Mezopotamiji odkriva bistveno povezavo proizvodnje z dvorom, vojaštvom in trgovinskimi karavanami itd. Obe proizvodnji pa sta sužnjeposestniški: na dominirajočem dvornem posestvu Mezopotamije in na dominirajočih svetiščnih posestvih Egipta.

Ta povezava enake, velike antične sužnjeposestniške proizvodnje (v enem primeru) s svetiščno in (v drugem) z dvorno lastnino — napravi egipčansko in mezopotamsko civilizacijo za bistveno različni. Prva je religioznejša, druga posvetnega porekla. V prvem primeru je močna tendenca, da gre presežek pretežno za zagotovitev večnega življenja po smrti (za velikanske grobne komplekse).

v drugem za razkošje v tem življenju (arhitektura povsem drugačnega namena). To je eden izmed bistvenih razločkov. Dve različni koncepciji, ki sta bili tu omenjeni komaj površno, skoro vulgarno, sta delovali bistveno različno na kasnejši svet, recimo na Grke, bližje mezopotamski koncepciji. Mimo Egipta ne bi grška *klasična* civilizacija niti nastala! A mezopotamska je rodila grško.

Torej pravno-ekonomska ustanova oziroma lastnina, čeprav (abstraktno vzeto) enaka v obeh ustanovah, toliko spreminja svoj značaj (zaradi povezanosti z drugačnimi, ne pravno-ekonomskimi ustanovami), da smo naenkrat dobili iz ene sužnjeposestniške civilizacije dve; egipčansko in mezopotamsko.

Torej za definicijo civilizacije, za odkrivanje njenega mehanizma, vzrokov razvoja in propada, za odkrivanje tistega bistvenega v zgodovini — možnosti, ki jih ima subjektivni faktor, tj. človek, da v tej civilizaciji deluje — je potrebno raziskati tudi druge ustanove.

To so napravili etnografi, zgodovinarji filozofije, zgodovinarji religije, arheologi, zgodovinarji literature, gledališča, umetnosti, arhitekture, urbanizma, zgodovinarji znanosti, privatnega, družinskega in intimnega življenja, pa tudi zgodovinarji seksualnosti, iger, športov, praznikov itd. poleg zgodovinarjev prava in proizvodnje.

Iz njihovih raziskovanj se nam vsiljuje nov pojem ustanove. (Kajti tudi prej se je vedelo, da je civilizacija kompleks *ustanov*, toda pojem ustanove je bil ozek, preveč pravno-ekonomsko razumljen!)

Ustanove se v glavnem delijo na:

1. intimno privatne (predmeti)	}	vsaka izmed njih more biti: ali vitalna ali ekonomska ali pravna ali politična ali kulturna ali pa kombinirana.
2. družinske		
3. družbene		

Torej so vse ustanove v osnovi družbene v širšem pomenu, ker morejo obstajati le, če jih je družba uzakonila na katerikoli način, ali če obstoji tendenca, da jih družba uzakoni.

Poizkusili bomo — samo toliko, da se vidi, da ustanove niso samo pravno-ekonomske — najprej navesti primere najsplošnejših ustanov, za zdaj brez kakega reda in sistema, ne da bi se spuščali v njihovo specifičnost v posameznih civilizacijah. Samo da opozorimo.

Predmeti, s katerimi razpolaga posameznik: *obleka, orodje, pohištvo, zabavni in umetniški predmeti, relikvije, spomini, amuleti, potrdila, diplome, pot, po kateri gre, ambient, v katerem živi, geste, rekla, žena, na katero se je navadil (oziroma mož, na katerega se je navadila žena), hrana, pijača, tobak, začimbe itd.*

Omenjene intimno-privatne ustanove neopazno preidejo v družinske ustanove:

Zakon, zakonsko imetje, zakonsko pravo, poroka, obletnice zakona, službena ljubica v nekaterih razdobjih, različne oblike zakona, ločitev mož, žena, pravica prve poročne noči (ius primae noctis), očetovstvo, pravica očetovstva, dolžnost očetovstva, sinovstvo, dolžnost sina ali hčere, polnoletnost, obred polnoletnosti, krst ali registracija, posinovljenje, dedovanje, primat (pravica proega sina, primogenitura), najstarejši sin, srednji sinovi, najmlajši sin (ose to je npr. uzakonjeno v Bibliji kot sveta ustanova), možitev zunaj svoje družine,

odkup žena, dota, zakonska žrtev, pobratimija (dolžnost in pravica brata), sestrvstvo, brat, sestra, zet, snaha, tast, tašča, ded, babica, vnuk, vnučinja itd.

Nadaljnje ustanove so:

Ognjišče, tablinum, atrium, inpluvium, okulus, avla, vestibul, portik, peristil, oltarji — vsaka arhitektonska funkcija ...

Predniki, kult prednikov, žrtve.

Ime, čast imena, poreklo, rod (sorodstveno koleno), linija, dinastija.

Družinsko posestvo, fevd, dedno posestvo.

Zakon kot gospodinjstvo.

Zakon kot totalna (krona in pravna in ekonomska in vojna in religiozna in tako dalje) skupnost.

Patriarh, patriarhat, ime po očetu, ime po materi.

Posvetitev družine in njenih oblik.

Ugrabitev ženske, eksogamija, endogamija, monogamija, poligamija itd.

Vdova, zarekanje na zvestobo, seksualna abstinenca, sežiganje vdov.

Služabnik, suženj, služinčad, lastnina.

Sežiganje ali ubijanje služinčadi po očetovi smrti.

Krono sorodstvo, dolžnost, vzeti snaho vdove za ženo, krona osveta. Mistično sorodstvo, religiozno pobratimstvo (»po bogu brat«).

Volitev najlepše ženske za božjo ljubico (svečenico), za kraljevo ljubico (kraljico), prinašanje žrtve bogu.

Sveta prostitutka, sveta prostitucija, svetišče ljubezni.

Volitev mis.

Hetera.

Kurtizana, metresa.

Lahkožibka, njena registracija pri policiji, bordel.

Dvorni norec, dvorni pepec, dvorni umetnik, dvorni pedagog, akademik.

Različne vloge na dvoru, v hiši.

Hišni praznik, družinski praznik.

Zakonska postelja, zakonska obleka, venec, prstan, tančica, črnina, praznična in žalna obleka.

Pas nedolžnosti.

Himen, pravica na žensko nedolžnost.

Izpeljanost žena na družinsko bitje (a ne na družbeno bitje).

Tradicija, strah, zakon očetov (prednikov).

Obredi, od krsta do pogreba.

Ustaljena tehnika dela, upravljanja, ljubezni, kulta, religioznega, vojne, itd.

Vsaka vloga v družbi kot ustanova!

Vsaka vloga v družini kot ustanova!

Skupno kosilo družine, mistični obed, določbe obeda, obhajilo, žrtev.

Gost, gostoljubnost, besa-zakoni o gostu.

Post, pust, kultno opijanje in gostitev, način klanja žrtve.

Obrezovanje.

Žrtev proorojencev.

Prazniki: družinski, religiozni, politični, državni; njihov administrativni razglas, priznanje, kanonizacija.

Plemenski poglavar, njegove insignije, ritual, inauguracije, njegove pravice, dolžnosti.

Ritual okrog lova ali proizvodnje.

Rasna oznaka, plemenska izolacija, plemenski hermetizem, pripadništvo kasti osvajavcev ali kasti podjarmljenih, pravice, dolžnosti.

Vojna pravila.

Vojaška pravila.

Pravila službe božje.

Razredna pripadnost, lastnina, privilegiji.

Način obnašanja in pozdrava.

Procedura, bonton, ceremonial, protokol ipd.

Pravila igre, sodnik, igravec, publika in njena pravica.

Obnašanje na ulici.

Obnašanje v hiši.

Obnašanje v kavarni, baru, javni hiši, cerkvi, šoli, skupščini, biblioteki, na koncertu, v gledališču, na razstavi in pri drugih ustanovah.

Volitve, način glasovanja, splošna ali omejena pravica glasu.

Odbor, skupščina, vlada, predsednik, minister, poslanec, sekretar, portir, stražar.

Geslo.

Prepustnica.

Kabinet.

Delovni čas, določbe delovne discipline, dan počitka, letni dopust, socialno zavarovanje, brezplačno zdravljenje, plačilo zdravljenja.

Plača, dnina, cena, tržna inšpekcija.

Zakon, kontrola, kazen, zapor, sodba, amnestija.

Pohvale, odlikovanje, napredovanje, čin, naziv, funkcija.

Splošno: vsaka določena in definirana vloga.

Uniforma, znaki, zastava, grb, meje, ustava.

Vojaštvo, vojaška obveznost, oprostitev od vojaške obveznosti, poklicni vojak, čin v vojski, prostovoljec, obveznik, rezervist, dnevna zapoved ipd.

Jezik, dialekt.

Splošna predstava, znanstveni ali filozofski pojem, formula, znanstvena definicija, kategorija, termin, beseda, besednjak, slovnica, pravopis, enciklopedija, nacionalni jezik, knjižni jezik, internacionalni jezik, javno mnenje, splošna sodba o nečem, predmet ugotovljene sodbe (npr. umetniško delo), etične norme, estetske norme, vrednosti, kult osebnosti, slaven človek, nobelovec, laureat ipd.

Znak, simbol.

Članarina, članska izkaznica, potni list, legitimacija.

Večno žvljenje, pogreb, obredi, religiozne svete skrivnosti (rojstvo, krst, maziljenje, ustoličenje, poroka, obhajilo, kesanje, kanonizacija).

Bog, raj, pekel, odpuščanje grehov, očiščenje.

Duhovnik, cerkev, oltar, ikona, samostan.

Redovnik (menih), laik.

Kanon, dogma, bula, koncil, zbor, papež, škof, poslanica.

Kraljevski prestol, sprejem, avdienca, razglas, kronanje, naslednik, dvor, dvorne vloge, prestolnica, glavno mesto.

Republika, monarhija, država, zakoni, sankcije, zakonodajavci, organi sankcij itd.

Soboda govora, tiska, zborovanja, glasu, kritike, dela, brezdelja, samomora.

Vojna, mobilizacija, generalni štab, komanda.

Znanstveni inštitut, patent-patentiranje, doktorat, diploma, dijak, študent, profesor, katedra, ura, izpit, indeks, podpis, žig.

Darilo za rojstni dan, obisk, čestitanje, sožalje.

Vstopnica, cena vstopnice, določeno mesto, biljeter, zvonec za začetek itd.

Učni načrt, program.

Partijski program, komite, plenum, CK, počastitve.

Rotacija, penzija.

Profesija (njeno priznanje), stroka, družbena delitev dela.

Pravica starejšega.

Spoštovanje starejšega (ki starost spreminja v ustanovo).

Sindikati, cel (esnaf), knjižnica, grb, zastava, barva, emblem, značka.

Klub, prestop igralec, rezultati tekmovanj, proak, pokal.

Koncert, razstava, bar, natak, barska plesavka, z razredom ali premoženjem zvezana ljubezen.

Varnost osebnosti, nacionalna varnost.

Državna meja, stanovanje, zgradba ustanove, zgradba skupščine.

Cerkev, park, pionirsko mesto, javno kopališče.

Igrišče, tovarna, delovno mesto, delovni čas, ustanova (v ožjem, običajnem pomenu).

Nedotakljivost stanovanja, trava v parku, če se ne sme ali če se sme hoditi po njej.

Čas, ko se koplje en spol, ko se koplje drugi.

Čas maše, maša (ali liturgija).

Sklicanje skupščine.

Termin iger.

Avtorska pravica, avtor.

Tehnični postopek, prometna pravila.

Eksploatacija, privilegij, odpravljanje eksploatacije.

Uradna ideologija, dogma, pravice na osebni pogled na svet.

Vloga, ki je določena človeku: v družini, na ulici, v šoli, na stadionu, v državi, v mestu, v tisku, v klubu itd.

Našteti vse ustanove iz pet—šest pravno-ekonomskih formacij (od primitivne do socialistične), tj. iz tridesetih civilizacij znotraj teh pet—šest pravno-ekonomskih formacij — to bi bilo ogromno delo.

Naš cilj pa je bil samo v tem, da se upremo konvencionalnemu pojmovanju ustanove in da si ogledamo človeka v okviru tega pojmovanja ter tako pripravimo teren za definicijo ustanove.

Ustanova je z družbenimi normami (navado, tradicijo, božjo zapovedjo, dogmo, zapovedjo, zakonom, dogovorom) določen človekov odnos do družbe, do drugega človeka. Ker je ta odnos določen za mnoge, če ne za vse ljudi, moremo na kratko reči, da je ustanova z družbenimi normami določen odnos med ljudmi.

Ustanova je določen odnos človeka do družbe in narave, do sveta, pa tudi do samega sebe (npr. samomor kot religiozni smrtni greh). Na ta način se tudi človekov odnos do sebe spreminja v družbeni odnos, in to v določen družbeni odnos.

Določenost človekovega odnosa do družbe daje temu odnosu določeno apriorno, splošno priznano obliko, v kateri ni ničesar niti osebnega niti samovoljnega. Ravno splošnost, apriornost, neosebna oblike (njena objektivnost)

nam garantira, da bo določeni odnos človeka do družbe, človeka do človeka, vseh (tj. družbe in grupe) do posameznika v resnici izpeljan in spoštovan.

S spreminjanjem svojega odnosa do drugih v *zakon*, normo itd., tj. v obliko, v *ustanovo*, nisem več v neposrednem razmerju do drugih, ampak do apriorne oblike, do ustanove. Nisem več zvest ženi, ampak zakonu, zakonski zvezi. Nisem zvest domovini, ampak zakonu o vojaški obveznosti. Nisem zvest svojim tovarišem, ampak smo skupno zvesti statutu, in izmed vseh nas je statut določena dolžnost — in sankcija, ako zanemarim *ugotoovljeno* dolžnost.

Potemtakem se naj neposredni odnos do človeka spreminja v ustanovo od trenutka, ko je *ugotoovljen*, spreminja se v posreden odnos, v odnos, ki ga posreduje ustanova. Oblika (ustanova) nastopa pred menoj in me brani, ali pred drugim in ga brani, zastopa njega, mene pa mogoče celo napada.

Tako *ugotoovljen* (v ustanovo spremenjen) družbeni odnos me spreminja kot človeka (kot bitje) v ustanovo (tudi član grupe je ustanova)! Kolikorkoli sem zdaj — kot ustanova — garantiran, sem garantiran v svoji odtujenosti. Svoj odnos do človeka sem odtujil enako kot tudi tisti, drugi človek, prenesel sem ga na ustanovo!

Kot apriorna, uzakonjena (torej garantirana s celo družbo, ne samo z mojo slabo močjo) je ustava za mene sprejemljiva, ker mi varuje življenjsko energijo. Toda v trojanskem konju, ki mi ga ponujajo kot garancijo in katerega sprejemam in zahtevam kot darilo bogov, se skrivajo vse možnosti moje odtujitve. Vendar te možnosti sprejemam, toliko prej, ker se jih na začetku ne zavedam, kasneje pa zaradi navade postanem zanje neobčutljiv, kratko malo — navadim se! Mogoče jih več ne občutim. Laže je biti odtujen *suženj z vsemi*, kakor pa herojski *sam*! Redki so tisti, ki — od časa do časa — krenejo po drugi poti, tj. vse sami sebi garantirajo, sami sebi in drugim sodijo, ne iščejo niti pomoči niti podpore niti zastopnika, ampak vse napravijo na »svoje stroške« in na svoj riziko!

Marxov nauk o tako imenovani odtujenosti priznava vulgarno, banalno situacijo človeka, v kateri smo vsi — kjerkoli in dokler *ustanova* posreduje naš odnos!

Če nas ne odtuja le določena *zgodovinska* ustanova, določena *razredna* ustanova, ampak ustanova sploh, potem je vprašanje, če je sprememba razredne strukture ob ukinitvi eksploatacije (s tem da mora biti tudi ukinjanje samo ustanova!) avtomatično isto kot tudi tako imenovano razodtujevanje (dezalienacija).

In drugo vprašanje: ali rešuje socialistična revolucija — s svojim absolutno vzvišenim, humanim in nujnim ciljem: z odpravljanjem vseh oblik eksploatacije — hkrati tudi problem tako imenovane odtujitve. Ali se to rešuje izven ustanov, izven družbenih odnosov, na neki drugi ravnini?

Ali moremo pričakovati od družbe (socialistične), da reši tudi vprašanje naše tako imenovane dezalienacije? Ali pa socialistična revolucija samo omogoča, da na tej drugi ravnini, o kateri bomo govorili, sami JAZ, TI in ON opravljamo na svoje stroške in na svojo odgovornost tako imenovano razodtujevanje, tako imenovano vzpostavljanje neposrednega odnosa kot rezultata lastnega delovanja.

Mogoče *socializem* zares samo daje vsakemu posamezniku možnost za lastno afirmacijo, potrdilo in uresničitev (razume se brez eksploatacij)?! Če je tako, ali je dezalienacija obstajala tudi prej v zgodovini?

Ko spreminja (ustanova) tudi sama sebe v del ustanove, tj. v ustanovo in svoj odnos do drugih v obliko (ustanovo), spreminja človek svoj odnos v objektivni, fiksirani predmet, opredmeti ga. Takrat Drugi (drugi človek) mojega odnosa do sebe ne sprejme kot moje *čustvo* (ljubezni, spoštovanja, predanosti, sovraštva, prezira), ampak ga sprejme kot ugotovljen predmet. Drugi mi takrat reče: »Ti moraš biti pozoren, predan — to je tvoja dolžnost!« A človekov odnos do predmeta je v znatni meri mehaničen odnos; predmeta ne cenimo!

Pravzaprav, *predmet* je tisto, na kar se navadimo! Celo če ga prej doživimo kot svet, če nas vznemiri. Ker mojega odnosa do drugega tisti Drugi *ne ceni*, se v njegovih očeh ne afirmiram, *ne obstajam* v njem, v njem obstaja samo predmet, ustanova, ki njemu (Drugemu) garantira mojo pozornost, uslužnost, spoštovanje itd.

Zaradi tega opravljam sam vse, kar gre v moj odnos do drugih (do žene, ki sem jo ljubil, a jo zdaj »ljubim«, do tovariša, ki sem ga cenil, a ga zdaj »cenim«) brez volje, odsotno, avtomatično, prazno, kakor se vsak dan dela s predmetom, na katerega smo navajeni. Rečem: »Dober dan, kako se imaš?« in nadaljujem pot, ne da bi čakal odgovora, ker me tudi ne zanima! Tako je tudi z izrazi »moje sožalje«, »čestitam«, »bravo«, »ljubim te«, »živio!« ipd. Te izjave ne pomenijo nič in so brez posledic, če so — kot tudi moj odnos, kot tudi jezik — samo ustanova, konvencija, zakon, norma itd.!

Torej, ko ustanova zaščiti določeni družbeni odnos, ga hkrati izpraznjuje, rešuje napetosti osebne življenjske energije.

Marx je po pravici imenoval za družbene odnose tudi: misel, voljo, nagnjenje, čustva (ljubezni, osebnega dostojanstva, ponosa, strahu, prezira, sovraštva, navdušenja ipd.), občutenja ali občutke; a vse to so kategorije lastnosti osebnosti, posameznika, lastnosti, ki morejo obstajati v človeku tudi brez možnosti odnosa do drugih, obstajati preprosto kot naša ontološka oblikovanost, kot *ta in ta človek!* Toda o kategorijah osebnosti, o bitju človeka bom govoril kasneje. Za zdaj samo o prehodu tega bitja v družbeno bitje, tj. v *ustanove!*

Ustanova je torej garantiranje določenega družbenega odnosa z njegovo spremembo v apriorno, od človeka neodvisno, od človeka ločeno objektivno obliko. S tem se človekov odnos do sveta kaže zmerom kot odnos do predmeta, določenega, definiranega, maksimalno eksaktnega predmeta. To je bistvo tako imenovane alienacije (odtujevanja) človeka, hkrati tudi bistvo družbe kot kompleksa ustanov, tj. bistvo civilizacije.

Ustanova, pravzaprav tako imenovana alienacija človeka, je nujen predpogoj za obstoj družbe. Tako je civilizacija kompleks ukinjanja starih spominov. (V osnovi tega ukinjanja je težnja za tako imenovano dezalienacijo, razodtujevanjem). Torej je zgodovina hkrati tudi zgodovina novih oblik tako imenovane alienacije.

Prevedel Stanko Šimenč
(Konec prihodnjč)